

Νικόλαος Καβάσιλας· ο διαπρεπής θεολόγος και όσιος (1322-1392)

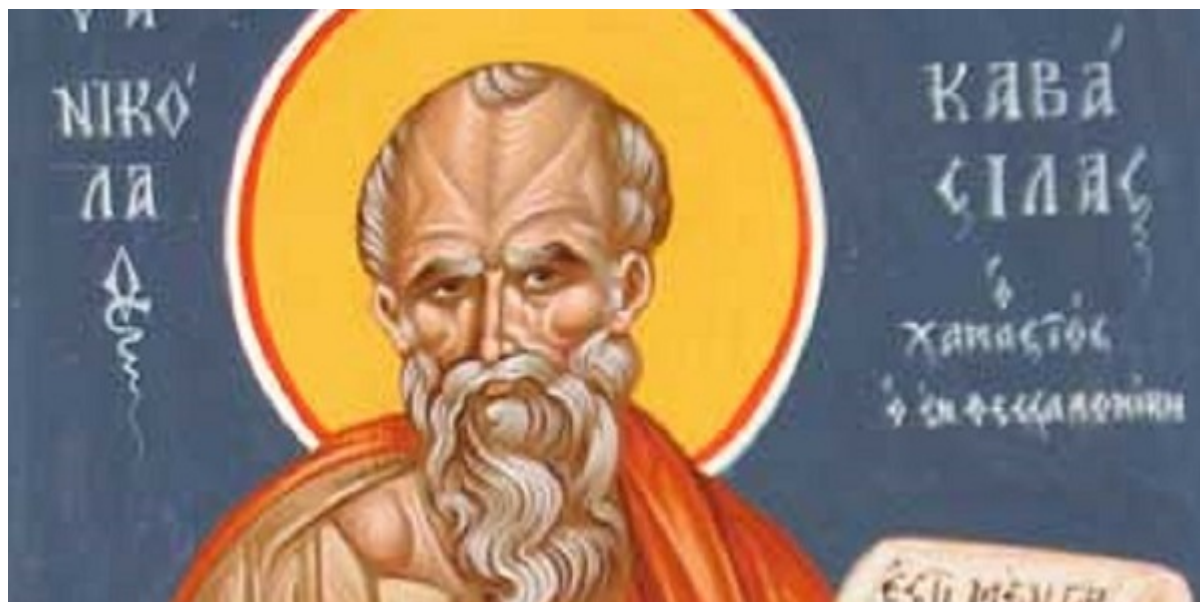
/ [Πεμπτουσία](#)

Βίος

Ο Νικόλαος Καβάσιλας, γόνος της Θεσσαλονίκης, δευτέρας πόλεως της αυτοκρατορίας κατά τους υστέρους βυζαντινούς χρόνους, συνέδεσε τη δραστηριότητά του τόσο με αυτή όσο και με την πρωτεύουσά της, τη γεμάτη αγωνία κατά τον τελευταίο αιώνα του βίου της αυτοκρατορίας. Η μετριοπάθεια και η μειλιχιότης μπορεί να συνετέλεσαν ώστε κατά τους χρόνους του να επισκιασθή από άλλους δυναμικωτέρους θεολόγους, του έδωσαν όμως αργότερα τέτοιο κύρος, ώστε να εκτιμάται γενικώς ως ένας από τους στερεότερους παράγοντας της ορθοδόξου θεολογίας και ως ένας από τους ορθοδοξότερους μυστικούς της Εκκλησίας. Πολύ μεγαλύτερα είναι η εκτίμησις γι' αυτόν σήμερα σ' ολόκληρο το χριστιανικό κόσμο.

Το πατρικό επώνυμο του Νικολάου ήταν Χαμαετός, αυτό όμως παρά την επισημότητά του υποχώρησε απέναντι στο μητρικό Καβάσιλας, το οποίο περισσότερο από κάθε άλλον στους χρόνους του εσέμνυνε ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Νείλος Καβάσιλας, αδελφός της μητέρας του. Η επιφανής αυτή οικογένεια, προερχομένη πιθανώς από την Ήπειρο, ανέδειξε πολλές αξιόλογες προσωπικότητες από το 14ο αιώνα και έπειτα.

Η γνώμη ότι ο Νικόλαος γεννήθηκε γύρω στα 1300, που επικρατούσε παλαιότερα, έχει εγκαταλειφθή τελείως σήμερα, οπότε η καλύτερα γνώσις των συνθηκών του βίου του επιτρέπει ακριβέστερους υπολογισμούς. Το γεγονός ότι γράφοντας το 1351 την αναφορά του περί τόκων προς την Άννα Παλαιολογίνα, που διέμενε τότε στη Θεσσαλονίκη, λέγει ότι δεν είχε συμπληρώσει ακόμη το τριακοστό έτος του βίου του, σημαίνει ότι το επλησίαζε και άρα ότι εγεννήθηκε κατά το 1322 ή 1323. Το γεγονός έπειτα ότι για τελευταία φορά εμφανίζεται το 1391, ως παραλήπτης επιστολών του Μα-νουήλ Β΄ και του Ιωσήφ Βρυεννίου, σημαίνει ότι απέθανε ολίγο μετά το έτος αυτό.

Η Θεσσαλονίκη ήταν αυτή την εποχή «μητρόπολις της φιλοσοφίας», όπως παρατηρεί ο Νικόλαος στο εγκώμιό του στον άγιο Δημήτριο, και διακρινόταν για τις αξιόλογες σχολές της, τούτο όμως δεν απέτρεψε το Νικόλαο από το ν' αναχωρήσει, έφηβος ακόμη, στην Κωνσταντινούπολι για συνέχισι των σπουδών του. Ο πατέρας του παρακολουθούσε με προσοχή την πορεία της προόδου του κι εζητούσε διαρκώς επιστολές, εκείνος όμως καθυστέρούσε την αλληλογραφία, προφασιζόμενος το φόρτο των μαθημάτων, όπως κάμουν οι φοιτηταί όλων των εποχών (Επιστολές 1.2.3). Στις σπουδές του συμπεριέλαβε τη ρητορική, τις φυσικές επιστήμες και τη θεολογία.

Κατά την έναρξι του εμφυλίου πολέμου φαίνεται ότι ο Νικόλαος, λόγω νεαράς ηλικίας, δεν έλαβε ενεργό μέρος, το επόμενο όμως έτος (1342) απεφάσισε να επιστρέψει στην γενέτειρά του, όπου ευρέθηκε σε μια διάσπασι χειρότερα από της πρωτευούσης. Οι ταραχές της Κωνσταντινουπόλεως είχαν δώσει την αφορμή της κινητοποιήσεως των δυνάμεων στα μεγάλα αστικά κέντρα. Στη Θεσσαλονίκη οι ευγενείς ετάχθηκαν στο πλευρό του Ιωάννου Καντακουζηνού, ενώ ο λαός,

συγκινούμενος πάντοτε από το δράμα μιας χήρας βασίλισσας και ενός ανηλίκου διαδόχου, των οποίων κινδυνεύουν τα δίκαια, ετάχθηκε με το μέρος του Ιωάννου Παλαιολόγου. Τα αισθήματα αυτά του λαού υπέρ του νομίμου βασιλέως εκμεταλλεύθηκαν μερικοί φιλόδοξοι δημοκόποι, οι οποίοι εχρησιμοποίησαν τους Ζηλωτάς -ένα μίγμα φανατικών καλογήρων και επαιτών- για να τον ξεσηκώσουν σε επανάστασι.

Έτσι, όταν ο Καντακουζηνός εξήτησε τη βοήθεια του αναποφάσιστου διοικητού της πόλεως Θεοδώρου Συναδηνού, οι Ζηλωταί, με υψωμένο το σύμβολο του σταυρού, επαναστάτησαν και μετά τρεις ημέρες σφαγών και λεηλασιών κατέλαβαν την εξουσία τον Ιούλιο του 1342, ενώ ο Συναδηνός με 1000 ευγενείς κατέφυγε στο Γυναικόκαστρο.

Η απομόνωση της πόλεως οδήγησε τη μεγάλη πλειονότητα των κατοίκων της να ζητήσει συμβιβασμό με τον Καντακουζηνό κι έτσι το 1345 εστάλθηκε στον αντιπρόσωπό του στη Βέροια επιτροπή αποτελούμενη από το Νικόλαο Καβάσιλα και το Γεώργιο Φαρμάκη. Τούτο όμως είχε ως συνέπεια νέο ξέσπασμα της μήνεως των Ζηλωτών, από το οποίο μόλις διέφυγε ο Νικόλαος.

Μετά την επικράτησι του Καντακουζηνού, το 1347, ο Νικόλαος προσκλήθηκε στην Κωνσταντινούπολι από το Δημήτριο Κυδώνη, προφανώς κατ' εντολή του αυτοκράτορος, και έκτοτε αρχίζει το πολιτικό του στάδιο που δεν φαίνεται να διήρκεσε περισσότερο από επτά έτη. Ο αυτοκράτωρ εξετίμησε τόσο πολύ τις ικανότητες του νέου, ώστε τον κατέστησε μαζί με τον Κυδώνη κύριο σύμβουλό του. Γράφει ο ίδιος: «πολλής αυτούς ο βασιλεύς ηξίου ενμενείας και εν πρώτοις μάλιστα των φίλων ήγε και των ομιλητών» (Καντακουζηνός, έκδ. Bonn IV, 107, 18-20).

Εξ άλλου, υπήρχε η αγαθή συγκυρία ότι ο νέος πατριάρχης Ισίδωρος (1347-1349) ήταν ένας από τους πρώτους διδασκάλους του στη Θεσσαλονίκη. Το Σεπτέμβριο του 1347 μαζί με άλλους συνώδευσε το Γρηγόριο Παλαμά στο ταξίδι του προς την Θεσσαλονίκη για την ενθρόνισι, αλλ', όπως είναι γνωστό, δεν έγινε δεκτός από τους Ζηλωτάς, απεχώρησαν μαζί στο Άγιο Όρος κι από εκεί ο Καβάσιλας επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολι. Είναι πιθανό ότι αργότερα συνώδευσε τον Καντακουζηνό κατά την εκστρατεία του που έθεσε τέρμα στην ανταρσία των Ζηλωτών (1350).

Η ψυχρότης στις σχέσεις μεταξύ των αυτοκρατόρων, των δύο Ιωαννών, πενθερού και γαμβρού, Καντακουζηνού και Παλαιολόγου, συνεχιζόταν πάντοτε, η δε σύνοδος του 1351, όπου εθριάμβευσε οριστικώς η ησυχαστική διδασκαλία του Γρηγορίου Παλαμά, προέκალεσε νέα διάστασι. Έκτοτε ο Κυδώνης έκλινε προς τον Παλαιολόγο

και ο Καβάσιλας προς τον Καντακουζηνό. Οι λόγοι αυτής της διαφοροποιήσεως ήσαν δογματικοί και εκκλησιαστικοπολιτικοί. Στο δογματικό θέμα ο Καβάσιλας αποδέχθηκε τον ησυχασμό, με τη μετριοπάθεια που τον εχαρακτήριζε πάντοτε, ενώ ο Κυδώνης εκδηλώθηκε κατά του ησυχασμού.

Έπειτα στο θέμα των σχέσεων με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία ο Καβάσιλας τάχθηκε υπέρ της προσεγγίσεως χωρίς υποχωρήσεις δογματικές ή εκκλησιολογικές, ενώ ο Κυδώνης υπεδείκνυε την χωρίς όρους ένωση με την Ρώμη. Ο Καντακουζηνός ήταν πεπεισμένος ότι το θέμα των σχέσεων αυτού του είδους ανήκει στην αρμοδιότητα της Εκκλησίας, εφ' όσον μάλιστα το κακό προηγούμενο του Μιχαήλ Παλαιολόγου είχε καταστήσει χειρότερα τα πράγματα. Γι' αυτό επρότεινε σύγκλησι οικουμενικής συνόδου με συμμετοχή όλων των επισκόπων Ανατολής και Δύσεως σε ένα ενδιάμεσο τόπο. Φαίνεται ότι η πολιτική αυτή καθωρίσθηκε με βάσι τις συμβουλές του Νείλου Καβάσιλα, θείου του Νικολάου που ως λαϊκός έφερε και αυτός το όνομα Νικόλαος, αλλά και του ανεψιού Νικολάου.

Με την οριστική νίκη του Ιωάννου Παλαιολόγου στη μεν εξωτερική εκκλησιαστική πολιτική επικράτησε η φιλενωτική γραμμή, στην εσωτερική όμως δεν κατορθώθηκε ν' απορριφθή ο ησυχασμός. Ο αυτοκράτωρ Ιωάννης Ε' και ο κύριος σύμβουλός του Δημήτριος Κυδώνης έφθασαν σε σημείο να προσχωρήσουν προσωπικώς στο ρωμαιοκαθολικισμό, αλλά πέραν ολίγων διανοουμένων δεν έπεισαν καμμία μερίδα του λαού. Ο Καβάσιλας φαίνεται ότι για μια στιγμή εταλαντεύθηκε και ίσως εσκέφθηκε ν' ακολουθήση το παράδειγμα του φίλου του Κυδώνη, ή τουλάχιστο να τον δικαιολογήση, αν αυτό το νόημα έχουν οι λόγοι του Ιωσήφ Βρυεννίου κατά τους οποίους: «ευρίσκεσαι στην ανόθευτη και γνήσια μερίδα των χριστιανών· απαλλάχθηκες οριστικά από την νοθευμένη και κίβδηλη παράταξι. Απογοητευμένος από την συναγωγή εκείνων αποφάσισες να συνταχθής με την υγιαινουσα ποίμνη» (Επιστολή Ιωσήφ Βρυεννίου, ΕΕΒΣ 29 [1959] 31).

Μετά το 1354 ο Καβάσιλας δεν φαίνεται ν' ασχολήθηκε με τα πολιτικά, ασχολήθηκε όμως με τα εκκλησιαστικά στο πλευρό του πατριάρχου Φιλοθέου (1353-1355, 1364-1376). Το 1362 οικογενειακά θέματα τον εκάλεσαν στη Θεσσαλονίκη. Προσπάθησε να θέση υπό έλεγχο το μέρος εκείνο της μεγάλης περιουσίας του, αστικής και αγροτικής, που είχε απομείνει μετά τις αρπαγές των Ζηλωτών και των Σέρβων. Μόλις έφθασε εκεί, επληροφορήθηκε τον πρόσφατο θάνατο του πατέρα του, και το επόμενο έτος είδε το θάνατο του θείου του Νείλου, αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης. Η μητέρα του έπειτα εισήλθε ως μοναχή στην αγία Θεοδώρα.

Δεν είναι γνωστό αν ο Νικόλαος είχε λάβει ιερατική χειροτονία, αν και οι γνώσεις του και ο τρόπος εκφράσεως στα δύο κύρια συγγράμματά του προϋποθέτουν

κληρική ιδιότητα. Φυσικά στηρίζεται σε σύγχυσι η παλαιά και νέα άποψις ότι διετέλεσε αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, οφειλομένη κυρίως στο γεγονός ότι και ο θείος του Νείλος έφερε ως κοσμικός το όνομα Νικόλαος. Εκείνο που πρέπει να θεωρηθή βέβαιο είναι ότι ήταν μοναχός, πιθανώς από την εποχή της εισόδου της μητέρας του στο μοναχικό βίο, που συμπίπτει με την επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολι και την δευτέρα άνοδο του Φιλοθέου στον πατριαρχικό θρόνο. Κατά τα τελευταία έτη του βίου του εξούσε στη μονή των Μαγγάνων. Απέθανε ήρεμα και διακριτικά, όπως έζησε σ' όλη του τη ζωή, γύρω στο 1392.

Συγγράματα

Ο Γεώργιος Σχολάριος παρατήρησε ότι τα έργα του Νικολάου Καβάσιλα είναι ένα στολίδι: «κόσμος εισί τη του Χριστού Εκκλησία» (Miklosich-Muller, Acta Patriarchatus Constantinopolitani, II, 27). Με τα νεώτερα δεδομένα θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι είναι από τα καλύτερα προϊόντα της θρησκευτικής γραμματείας γενικώς. Διακρίνονται για τη χάρι, τη ζωντάνια, την πειθώ, τη δύναμι, προ πάντων δε για τη γνησιότητα του θρησκευτικού φρονήματος το οποίο προβάλλουν, τη θερμή και το βάθος της πίστεως.

Μαρτυρούν πηγαία δύναμι εκφράσεως και αξιόλογο συγγραφικό τάλαντο. Η μέθοδος και η διάθεσις της ύλης είναι άψογοι. Θα μπορούσε να ειπή κανείς ότι είναι και γλωσσικώς άψογα, αν δεν υπήρχε εδώ κάποια δυσκολία. Ενώ οι σκέψεις του Νικολάου είναι σαφείς και η έκθεσίς τους εξ ίσου σαφής, παρατηρείται πολύ συχνά δυσχέρεια στην κατανόησί τους. Τούτο δεν οφείλεται τόσο στην προσπάθεια αττικισμού, που διακρίνει έως ένα βαθμό το συγγραφέα, όσο στο ελλειπτικό της εκφράσεως. Ο Νικόλαος παραλείπει συχνά ένα μέρος της σκέψεώς του, για να νοηθή από τον αναγνώστη και πολύ συχνότερα ένα μέρος της προτάσεως, κυρίως μάλιστα το ρήμα.

Όλα αυτά όμως δεν εμποδίζουν τον έμπειρο αναγνώστη να χαίρεται το ρωμαλέο ύφος του και τη θερμή της εκφράσεως.

Η λειτουργική ζωή είναι το κύριο θέμα γύρω από το οποίο πλέκεται όλη σχεδόν η συγγραφική παραγωγή του Νικολάου Καβάσιλα. Γύρω από αυτήν κινείται η πνευματική του σκέψις, ο λόγος του, η ποίησίς του, ως ένα βαθμό μάλιστα και η επιστολογραφία του. Η πνοή της διέπει σ' όλη τους την έκτασι και τα δύο μεγάλα πνευματικά του έργα.

Α΄. Πνευματικά Συγγράμματα

Το πρώτο από αυτά φέρει τον τίτλο Ερμηνεία της θείας λειτουργίας. Ακολουθώντας την πορεία της λειτουργίας του ιερού Χρυσοστόμου, με ολίγες

αναφορές και στην λειτουργία του Βασιλείου, δίδει την ερμηνεία της σε 52 κεφάλαια. Η συμβολική μέθοδος περιγραφής και ερμηνείας, που ακολουθείται στο έργο, αν και υπήρχε επίσης παλαιότερα, οριστικοποιήθηκε το 500 μ.Χ. με την έκθεσι του Διονυσίου Αρεοπαγίτου στην Εκκλησιαστική Ιεραρχία, κεφ. 3. Ο Μάξιμος στη Μυσταγωγία, ο Γερμανός στην Εκκλησιαστική Ιστορία, ο Νικόλαος Ανδίδων στην Κεφαλαιώδη προθεωρία περί των εν τη θεία λειτουργία γινομένων συμβόλων και μυστηρίων, συνεχίζουν την ίδια παράδοσι.

Ο Νικόλαος γνωρίζει όλη αυτή την ερμηνευτική παράδοσι, την χρησιμοποιεί κάπου κάπου, δίδοντας προσοχή κυρίως στο Διονύσιο, αλλά ενεργεί αυτοτελώς και εργάζεται πρωτοτύπως. Η λειτουργία γι' αυτόν είναι, όπως για όλη την ορθοδοξία, η θυσία του σώματος του Χριστού, ο δε Χριστός είναι συγχρόνως θύτης, θύμα, προσδεχόμενος. Από αυτό ξεκινά για να τονίση ότι η θεία λειτουργία είναι η βασική οδός για την πνευματική μεταποίησι του κόσμου. Ο άρτος της λειτουργίας μεταπλάσσει τους πιστούς και τους αφομοιώνει· γίνονται άρτοι, και επειδή άρτος είναι ο Χριστός, γίνονται Χριστοί. Το έργο εγράφηκε σε περίοδο πνευματικής ωριμότητος, οπωσδήποτε μετά το 1363, και φαίνεται ότι υποβλήθηκε σε δύο ανασυντάξεις από τον ίδιο τον συγγραφέα και σε μια τρίτη από άλλο πρόσωπο.

Στο έργο Περί της εν Χριστώ ζωής προσφέρει μία ανατομία της πνευματικής ζωής, την οποία τοποθετεί στα πλαίσια της ενανθρωπήσεως, συνεχιζομένης και επαναλαμβανομένης στα τρία βασικά μυστήρια της Εκκλησίας. Στο πρώτο βιβλίο η πνευματική ζωή ορίζεται ως ζωή εν Χριστώ και δηλώνεται ότι εξαρτάται από δύο παράγοντες, το θείο και τον ανθρώπινο. Η προσφορά του θείου παράγοντος, πραγματοποιούμενη διά των τριών μυστηρίων που αποτελούν επέκτασι και πολλαπλασιασμό του ενιαίου μυστηρίου της ενανθρωπήσεως, εξετάζεται στα τρία επόμενα βιβλία, δεύτερο (βάπτισις, λουτρό), τρίτο (χρίσμα, μύρο) και τέταρτο (θεία ευχαριστία, τράπεζα).

Στο πέμπτο βιβλίο σαν παράρτημα αναπτύσσεται ο συμβολισμός των εγκαινίων του ναού και στο πρόσθετο τμήμα του εξηγείται η αρχή της συνεργίας των δύο παραγόντων. Η προσφορά του ανθρώπου διά της νοήσεως και της βουλήσεως, χωρίς μεσάζοντας πλέον αλλά σε άμεση κοινωνία με το Θεό, εξετάζεται στα δύο τελευταία βιβλία, έκτο και έβδομο. Επειδή σε αρκετά χειρόγραφα απουσιάζει το έβδομο βιβλίο, απαντάται μάλιστα στο τέλος του έκτου η λέξις «τέλος», θεωρείται βέβαιο ότι και αυτό το έργο εγράφηκε τμηματικά. Αν το πρόσθετο κείμενο του πέμπτου βιβλίου ανήκει στον Καβάσιλα, πρέπει να εντάχθηκε σ' αυτό από άλλο πρόσωπο.

Β'. Φιλοσοφικά κείμενα

Τέσσερα τουλάχιστον μικρά κείμενα αναφέρονται σε θέματα της κοσμικής σοφίας και επιστήμης, είναι δε όλα προφανώς δοκίμια φοιτητικά. Στο πρώτο εξετάζεται το πρόβλημα της κοσμικής σοφίας από χριστιανική σκοπιά, αλλά με παραστάσεις της κλασικής αρχαιότητας. Στο δεύτερο γίνεται λόγος περί του κριτηρίου της αληθείας κατά την αγνωσισαρχία του Πύρρωνος. Σε ένα αστρονομικό δοκίμιο επιχειρείται συμπλήρωση κενών στις εργασίες αστρονομίας της Αλεξανδρείας και ιδιαιτέρως του Πτολεμαίου. Σ' ένα δοκίμιο περί του βωμού ελέους των Αθηνών δίνει συμβουλές ομονοίας στους συμπατριώτες του κατά την διάρκεια του εμφυλίου πολέμου με παραστάσεις από την αθηναϊκή πολιτεία του έκτου π.Χ. αιώνα. Υπάρχει κάποια πιθανότητα να ανήκουν αυτά τα κείμενα στον θείο του Νικολάου Νικόλαο Καβάσιλα, επί πολλές δεκαετίες διδάσκαλο και τέλος μητροπολίτη Θεσσαλονίκης με το όνομα Νείλος.

Γ'. Ερμηνευτικά

Τρεις θαυμάσιοι λόγοι του Εις την όρασιν του Ιεζεκιήλ ερμηνεύουν τυπολογικώς και χριστοκεντρικώς την όρασι που είδε ο Ιεζεκιήλ στις όχθες του ποταμού Χοβάρ.

Δ'. Κοινωνικά κείμενα

Ο Νικόλαος συνέταξε δύο δοκίμια περί του τοκισμού των οποίων το ένα υπέβαλε στην βασίλισσα Άννα Παλαιολογίνα. Κατά την λήξι του εμφυλίου πολέμου, το 1347, έγραψε ένα λόγο με τον οποίο επικρίνει την κατάληψι εκκλησιαστικής περιουσίας από την πολιτική εξουσία.

Ε'. Λόγοι πανηγυρικοί

Από τους δώδεκα λόγους του Νικολάου που έχουν εκδοθή, ένας, αναφερόμενος στα σωτήρια πάθη, τονίζει τις οικουμενικές διαστάσεις του σταυρικού θανάτου, ενώ ένας άλλος έχοντας θέμα την ανάληψι συνοψίζει το έργο της θείας οικονομίας. Τρεις ομιλίες αναφέρονται στα κύρια γεγονότα του βίου της Θεοτόκου. Τρεις λόγοι είναι αφιερωμένοι στον άγιο Δημήτριο, ο τρίτος μάλιστα σε 208 δακτυλικά εξάμετρα. Ένα εγκώμιο είναι αφιερωμένο στην οσία μυροβλύτιδα Θεοδώρα, στη μονή της οποίας εμόναζε η μητέρα του Νικολάου. Οι υπόλοιποι πανηγυρικοί αναφέρονται στους Τρεις Ιεράρχες, στον άγιο Νικόλαο και στον νεομάρτυρα Ανδρέα.

Στ'. Επιστολές

Σώζονται επίσης δεκαεπτά επιστολές του Νικολάου προς συγγενείς, φίλους και διακεκριμένες προσωπικότητες των χρόνων του. Προς τον πατέρα του, τον

αυτοκράτορα Ιωάννη Καντακουζηνό, τον ιερέα Δοσίθεο Καραντηνό, τον Δημήτριο Κυδώνη και άλλους.

Ζ΄. Επιγράμματα

Είναι γνωστά δεκατρία σύντομα επιγράμματα του Νικολάου, από τα οποία δύο αναφέρονται στον άγιο Δημήτριο, ένα στην αγία Θεοδώρα, ένα στον άγιο Γρηγόριο Παλαμά και ένα στον θείο του Νείλο Καβάσιλα.

Μερικά αντιρρητικά κείμενα που φέρουν το όνομά του ανήκουν μάλλον στον θείο του Νείλο.

Διδασκαλία

Η σκέψις του Νικολάου στρέφεται συνεχώς γύρω από το γεγονός της σωτηρίας και της ενώσεως με το Θεό. Εγνώριζε άριστα όλη την πνευματική παράδοσι του Χριστιανισμού από το χριστοκεντρισμό του αποστόλου Παύλου και τον ενανθρωπιστικό πραγματισμό του ευαγγελιστού Ιωάννου και έπειτα, διά του Ιγνατίου, των Αλεξανδρινών, του Γρηγορίου Νύσσης, του Διονυσίου Αρεοπαγίτου, του Μαξίμου μέχρι του Γρηγορίου Παλαμά. Αλλά δεν εξαρτάται πλήρως από καμμία γραμμή σκέψεως, αφού μάλιστα αποφεύγει συστηματικά να αναφερθή σε πατέρες της Εκκλησίας ονομαστικά, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Τη γραμμή καθορίζει μόνος του και η γραμμή είναι απολύτως ορθόδοξος και εξόχως ελκυστική.

Σκοπός της ιστορίας της ανθρωπότητας κατά την άποψι του Καβάσιλα είναι η ένωσις του ανθρώπου με το Θεό. Αυτή υπήρξε από την ώρα της πλάσεώς του η προοπτική και σ' αυτό απέβλεπε η συγκρότησίς του.

Από τις ιδιότητες του Θεού ξεχωρίζει δύο, την αγαθότητα και τη δικαιοσύνη· σ' αυτές συνοψίζεται το σύνολο των ιδιοτήτων και αυτές τελικά συνιστούν την «αρετή» του Θεού. «Η του Θεού περί το γένος εσχάτη φιλανθρωπία και αγαθότης, ήτις εστίν η θεία αρετή και δικαιοσύνη» (Περί της εν Χριστώ ζωής, 1,17). Εξετάζει και τις δύο από τη θετική τους, την ευνοϊκή, προς την ανθρωπότητα πλευρά, προ πάντων φυσικά την αγαθότητα, που δεν μπορεί καν να έχη αρνητική πλευρά. Αγαθός λοιπόν κατ' εξοχήν ο Θεός. Και η φύσις του αγαθού είναι να εκχύνεται και να μεταδίδεται. Όπως όλα ποθούν το αγαθό, έτσι και αυτό διαχέεται προς τα πάντα, αλλοιώς δεν θα συνέβαινε το πρώτο (Περί της εν Χριστώ ζωής, 7,33).

Καρπός αυτής της εκχύσεως είναι μεταξύ άλλων η πλάσις του ανθρώπου. Το χαρακτηριστικό δε είναι ότι επλάσθηκε εκ των προτέρων ως μίμημα του Χριστού, ήταν χριστοειδής. Σκοπός λοιπόν του ανθρώπου ήταν από την αρχή να φθάση στη

στιγμή που θα ενωθή μαζί του ο θεός Λόγος και θα φανερωθή στην ιστορία ο Χριστός, θα ανα-δειχθή ο Θεάνθρωπος. «Διά τον κοινόν άνθρωπον ανθρώπου φύσις συνέστη το εξ αρχής», για το Θεάνθρωπο. Ελάβαμε λογισμό για να γνωρίζομε το Χριστό, επιθυμία για να τρέχωμε σ' αυτόν, μνήμη για να διατηρούμε εκείνον. Ο νέος Αδάμ ήταν το παράδειγμα του παλαιού. Έτσι η δημιουργία υπήρξε προκαταρκτικό στάδιο της ενανθρωπήσεως (Περί της εν Χριστώ ζωής, 6,58).

Η πτώσις είναι ένα επεισόδιο, το οποίο δεν παραβλέπει ο Καβάσιλας, αλλά και δεν το διατηρεί παντοτινά στο βάθος. Αφού ο άνθρωπος επλάσθηκε για το Χριστό, είναι φανερό ότι τα ενδιάμεσα επεισόδια έχουν μικροτέρα σημασία. Με την πτώσι ο άνθρωπος έπεσε στην κατάσταση της αμόρφου ύλης, «καθάπερ ύλη ανείδεος και άμορφος» (Περί της εν Χριστώ ζωής, 2,19). Η διάστασις προς το Θεό σημαίνει ανυπαρξία και η συνύπαρξις με το πονηρό σημαίνει πνευματικό θάνατο.

Το έργο της διαλλαγής της ανθρωπότητος με το Θεό και της μεταπλάσεώς της ανήκει κοινώς στην Τριάδα. «Ο πατήρ διήλλακται, ο δε Υιός διήλλαξε, το δε Πνεύμα το άγιον φίλοις ήδη καταστάσι δώρον εγένετο» (Περί της εν Χριστώ ζωής, 2,23). Επραγματοποιήθηκε όμως κατ' εξοχήν από τον Υιό, που επήρε τη θέσι του νέου ανθρώπου. Λέγεται από τον Καβάσιλα «διπλούς Ιησούς», διότι αποτελέσθηκε από δύο φύσεις. Έλαβε το φύραμά μας διά μέσου της Θεοτόκου, η οποία μόνη το διατήρησε μέσα της στην προπτωτική του κατάσταση και το παρέδωσε στον Υιό της. Όπως είδαμε, ο άνθρωπος επλάσθηκε χριστοειδής και θεοειδής, στη χειροτέρα του πτωτική κατάσταση διετήρησε ένα θεοειδή πυρήνα και αυτός είναι το στοιχείο που συνήνητσε ο ενσαρκωθείς Λόγος και τον ενυποστασιοποίησε στον εαυτό του.

Η διαλλαγή και μετάπλασις της ανθρωπίνης φύσεως επραγ-ματοποιήθηκε διά μέσου όλων των φάσεων της ενανθρωπήσεως, αν και στο πάθος δίδεται ιδιαιτέρα έμφασις. Εκείνο το οποίο απέρρευσε από την ανανεωτική αυτή πορεία είναι η νέα ζωή, η εν Χριστώ ζωή. Για την εξασφάλισί της απαιτείται διπλή προσφορά, του Θεού και του ανθρώπου. Βασικώς η ζωή προσφέρεται με τα μυστήρια, στα οποία επαναλαμβάνεται, συμβολικώς και πραγματικώς μαζί, όλη η πορεία της ενανθρωπήσεως, της γεννήσεως, του θανάτου, της αναστάσεως του Χριστού. Έτσι τα μυστήρια ενοικίζουν εμάς στο Χριστό, και το Χριστό σ' εμάς. «Τω Χριστώ μεν ημάς, ημίν δεν τον Χριστόν ενοικίζει» (Περί της εν Χριστώ ζωής, 4,50). Η αγιάζουσα όμως χάρις είναι κάτι που ενσταλάζεται στον ατομικό άνθρωπο με τη συνεργία Θεού και ανθρώπου.

Η ζωή παρέχεται ατομικώς διά των μυστηρίων του βαπτίσματος ως αρχής, του χρίσματος ως μέσου και της ευχαριστίας ως τέλους. Έτσι ο Χριστός διαχέεται σ' εμάς, μας αλλάσσει, μας μεταβάλλει σε ό,τι είναι αυτός ο ίδιος. Συντηρείται όμως

η ζωή με την ελευθέρα βούλησι του ανθρώπου που ασκείται σ' ένα αγώνα, συνιστάμενο στην αποφυγή των ματαίων λογισμών, τη μελέτη, την προσευχή, τη συνεχή κοινωνία με το σώμα του Χριστού, την άσκησι της αρετής. Σ' αυτόν τον αγώνα ο άνθρωπος μπορεί να χρησιμοποιήσει απροσδόκητη και αποτελεσματική δύναμη. Όσο και αν του προσφέρεται από το Θεό η χάρις, χωρίς την ιδική του συμβολή μένει ανενέργητη.

Μόνοι τους λοιπόν οι άνθρωποι καταλαμβάνουν το θρόνο και τοποθετούν το στέμμα με την ιδική τους απόφασι στην κεφαλή. Είναι βιασταί και άρπαγες της θείας χάριτος (Περί της εν Χριστώ ζωής, 7,46). Ζωή είναι η δύναμις που κινεί τα ζώντα και ζωή των ανθρώπων είναι ως ένα σημείο η αγάπη. Το φίλτρο, η δύναμις που σ' όλες τις περιπτώσεις συνάπτει τις διαφοροποιημένες υποστάσεις, δένει τον άνθρωπο με το Θεό σε τέτοιο σημείο, ώστε να ζη μόνο γι' αυτόν, ν' αγαπά μόνο αυτόν, να χαίρεται μόνο με αυτόν έτσι αποκτά τη ζωή (Περί της εν Χριστώ ζωής, 7,43).

Ποικίλη είναι η εμπειρία κατά τον αγώνα της αποκτήσεως της ζωής, διχασμένη ανάμεσα στη λύπη για τα παραπτώματα και τη χαρά για τα αγαθά, όχι μόνο τα παρόντα αλλά και τα ελπιζόμενα. Η μετοχή στο αγαθό καθορίζει τη διάθεσι των Χριστιανών «χαίρειν ανάγκη τον εραστήν».

Αυτά τα πράγματα μπορούν να επιτευχθούν, σε οποιεσδήποτε συνθήκες βίου και αν ευρίσκεται ο Χριστιανός, όχι δε αναγκαστικά στην ερημία. Τονίζει με ιδιαίτερη προσοχή το σημείο αυτό ο Καβάσιλας, στο οποίο έρχεται σε κάποια αντίθεσι με τους αυστηρούς ησυχαστάς και αναχωρητάς, διότι αυτός μεταφέρει την πνευματική πνοή στον εσωτερικό άνθρωπο, παραβλέποντας τα τεχνικά μέσα εκείνων. Η πνευματική ζωή επιτυγχάνεται με ίση ευκολία στην κοσμική κοινωνία, με όση στο ησυχαστικό κελλί, χωρίς να απαιτήται αλλαγή τόπου, τροφής, ενδυμασίας, ρυθμού βίου. Επιτυγχάνεται μέσα στον ίδιο τον άνθρωπο, τον οποίο ανύψωσε ο ενανθρωπήσας Χριστός. Ούτε οι ναοί ούτε κανένα άλλο ιερό δεν είναι τόσο άγιο όσο είναι ο άνθρωπος με του οποίου τη φύσι κοινωνεί ο ίδιος ο Χριστός.

Οι τέλειοι βέβαια έχουν κάτι περισσότερο από την αρετή· τη θεωρία. Η τελείωσις αποτελεί το κορύφωμα των δώρων του Θεού, αποτελεί την όλη δωρεά του Θεού· τα πάντα έγιναν γι' αυτήν· ο αρχέγονος παράδεισος, οι προφήτες, η ενσάρκωσις, τα πάθη, ο θάνατος. Έγιναν όλα για να μετατεθούν οι άνθρωποι στον ουρανό και να γίνουν κληρονόμοι της εκεί βασιλείας. «Τι είναι τόσο τερπνό, ώστε να συναγωνισθή τη θέα κατά την οποία η κληρονομιά θα δοθή μεγαλοπρεπώς; Χορός μακαρίων, δήμος χαροκόπων. Ο Χριστός κατεβαίνει από τον ουρανό στη γη ακτινοβόλος, η γη ανεβάζει άλλους ήλιους, προς τον ήλιο της δικαιοσύνης, όλα είναι γεμάτα φως» (Περί της εν Χριστώ ζωής, 6,16).

Αυτή όμως η εμπειρία δεν ανήκει αποκλειστικώς στην ουρανία ζωή. Διότι «η εν Χριστώ ζωή φύεται μεν εν τώδε τω βίω... τελειούται δε επί του μέλλοντος» (Περί της εν Χριστώ ζωής, 1,1). Υφίσταται λοιπόν και εδώ. Ποιά είναι τα γνωρίσματά της, εφάνηκε μερικώς από όσα ελέχθησαν προηγουμένως· αγάπη, χαρά, κοινωνία με το Θεό. Προ πάντων μάλιστα κοινωνία. Το γεγονός ότι ο άνθρωπος είναι ηνωμένος με το Χριστό ψυχή με ψυχή, σώμα με σώμα, αίμα με αίμα, του προσφέρει την πλήρη ειρήνη. Η ειρήνη καθιστά τους πολλούς έναν και ο θόρυβος τον ένα καθιστά πολλούς (Ερμηνεία θείας λειτουργίας, 12,8). Είναι δε ειρήνη η εμπειρία της ενώσεως με το Χριστό, της αδιατάρακτης αγάπης προς τους συνανθρώπους και της πλήρους συνδιαλλαγής με τον εαυτό μας.

Αν και η θεολογία του Νικολάου Καβάσιλα εμπνέεται από τα ιδεώδη του ησυχασμού, η θέσις του διαφέρει από την των καθ' αυτό ησυχαστών σε δύο βασικά σημεία. Το πρώτο είναι ότι ως επίκεντρο της σκέψεώς του έχει το πρόσωπο του Ιησού Χριστού, την θεία οικονομία και την εν Χριστώ ζωή. Το δεύτερο είναι η ειρηνική διάθεσις, που προλαβαίνει κάθε πολεμική εναντίον εκείνων που διαφωνούν προς τις απόψεις του.

Η μνήμη του Νικολάου Καβάσιλα

Η εκτίμησις προς το πρόσωπο του Νικολάου υπήρξε πάντοτε βαθεία, όπως δείχνει η ευρεία διάδοσις των δύο κυρίων συγγραμμάτων του γενικά. Η αναγραφή του ονόματός του στο αγιολόγιο της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας έγινε κατόπιν ενεργειών και εισηγήσεως του Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονος Β΄ και αποφάσεως του Οικουμενικού Πατριαρχείου, κατά τον Ιούλιον του 1983. Η μνήμη του ορίσθηκε να τελείται την 20ή Ιουνίου.

Πηγή: Το Αγιολόγιον της Θεσσαλονίκης. Β΄. Μακάριος-Χρυσόγονος. Κέντρον Αγιολογικών μελετών Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1997. Έκδοση Ιεράς Μονής Αγίας Θεοδώρας. Σελ. 96-109.